

Maja Krasucka

Uniwersytet Opolski

HIERARCHIA MOTYWÓW I FORM OSZCZĘDZANIA WŚRÓD GOSPODARSTW DOMOWYCH OPOLSZCZYZNY

Streszczenie: W artykule, wykorzystując wyniki przeprowadzonych badań, ukazano specyfikę oraz hierarchię zarówno celów, jak i form oszczędzania typowych dla gospodarstw domowych mieszczących się w województwie opolskim. Analizy tej dokonano, wychodząc z założenia, że reprezentowany przez gospodarstwo domowe model zarządzania finansami wpływa na występowanie różnic w preferencjach oszczędzania.

Słowa kluczowe: gospodarstwo domowe, motywy, formy oszczędzania.

1. Wstęp

Jednym z obszarów charakterystyki cech gospodarstwa domowego jest wymiar funkcjonalny, który odnosi się do szeregu działań podejmowanych przez jego członków. Działania te związane są z tworzeniem dochodu, decydowaniem o sposobie jego podziału, łączeniem zasobów w celu zaspokojenia potrzeb gospodarstwa domowego jako całości i poszczególnych jego członków. Jednym z podstawowych obszarów tej aktywności są zachowania finansowe. Stanowiąc szczególny rodzaj zachowań konsumenckich, są to działania ukierunkowane na operowanie wachlarzem instrumentów finansowych pozwalających nie tylko na pozyskiwanie i wydatkowanie zasobów pieniędzy, lecz także programowanie tych działań w krótkim i długim okresie, faktyczną realizację operacji pieniężnych, ich ewidencję oraz analizę i ocenę, w celu kształtowania na tej podstawie bieżących i przyszłych decyzji dotyczących zaspokojenia potrzeb finansowych gospodarstwa domowego. Z jednej strony, potrzeby te są rezultatem posługiwania się pieniądzem w procesie zaspokajania potrzeb materialnych, z drugiej natomiast generują popyt na produkty i usługi finansowe [*Finanse osobiste...* 2012, s. 21], w tym te, które służą finansowaniu bieżącej konsumpcji, gromadzeniu oszczędności, inwestowaniu, ubezpieczaniu, zaciąganiu długu.

Zachowania finansowe tworzą hierarchię, która wyraża ogólną tendencję do angażowania się konsumentów w wyższe poziomy zachowania dopiero po podjęciu działań na niższych poziomach [Antonides, van Raaij 2003, s. 442]. Przejście na wyższe poziomy zachowań finansowych warunkowane jest w szczególności zdol-

nością i skłonnością do oszczędzania. W szerokim ujęciu¹ oznacza ono działanie, w którego ramach gospodarstwo domowe część swojego dochodu rozporządzalnego eliminuje z bieżącej konsumpcji i przekształca w aktywa finansowe lub niefinansowe z zamiarem skonsumowania go w przyszłości. Skłonność do oszczędzania oraz preferencje w zakresie kierunków alokacji oszczędności gospodarstw domowych są kształtowane przez liczne czynniki o różnej sile i kierunku oddziaływania, szeroko charakteryzowane w literaturze [*Oszczędzanie i inwestowanie...* 2010, s. 28i n.; Bywalec 2009, s. 105]. Różnice w sposobie akumulowania zasobów występują także ze względu na praktykowany model zarządzania finansami gospodarstwa domowego. Aktywne i przezorne zarządzanie finansami domowymi, planowanie strumieni pieniężnych w dłuższym czasie, zarządzanie ryzykiem zmienności poziomu środków finansowych – wszystko to sprzyja systematycznemu i celowemu oszczędzaniu. Z kolei model reaktywny, wskazujący bezsensowność zarządzania finansami, oparty na spontanicznych, nierzadko nieprzemysłanych decyzjach finansowych, skutkuje brakiem oszczędności, pogorszeniem lub utratą bezpieczeństwa finansowego i ubożeniem gospodarstwa domowego. Opierając się na tej perspektywie jako cel artykułu przyjęto ukazanie motywów i form oszczędzania gospodarstw domowych oraz ich hierarchii. Źródłem danych są wyniki badań własnych, przeprowadzonych w marcu i kwietniu 2012 r. na próbie 556 gospodarstw domowych województwa opolskiego, z zastosowaniem metody sondażowej, przy użyciu kwestionariusza ankiety, który wypełniała głowa gospodarstwa domowego.

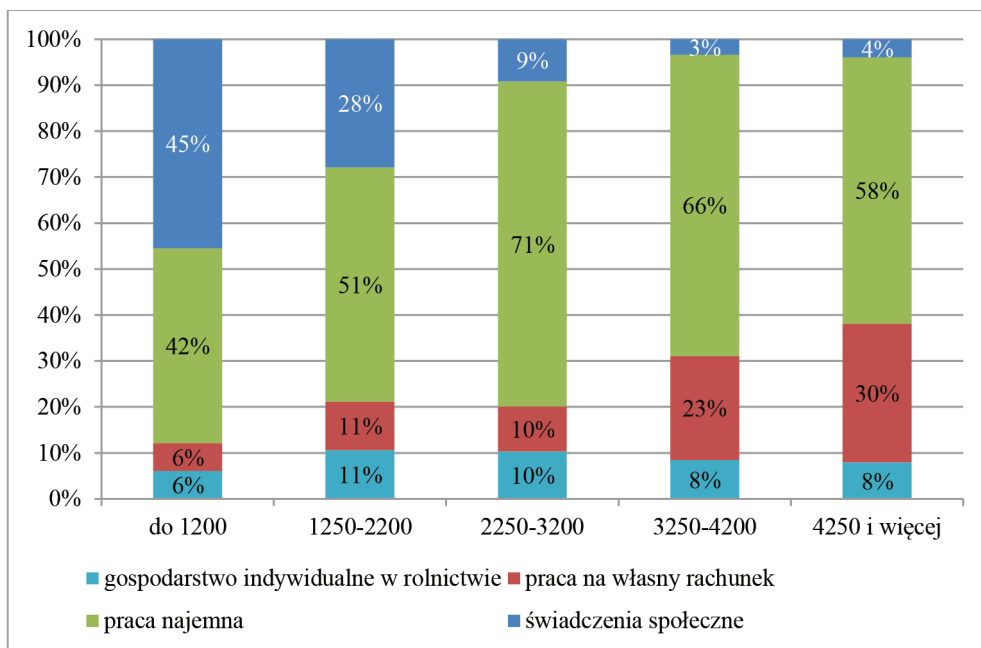
2. Warunki i jakość życia gospodarstw domowych jako predyktory oszczędzania

Za punkt wyjścia w przeprowadzonej analizie przyjęto subiektywną ocenę warunków i jakości życia, a za mierniki warunków życia – sytuację dochodową gospodarstwa domowego i sposób gospodarowania dochodami, a także główne kierunki dokonywanych wydatków. Z kolei jakość życia przeanalizowano przez pryzmat subiektywnej oceny materialnego poziomu życia oraz jego zmiany na przestrzeni minionych trzech lat, dokonanej przez przedstawicieli gospodarstw domowych.

Głównym miernikiem poziomu zamożności gospodarstw domowych są dochody. Ich poziom warunkuje zaspokojenie potrzeb bieżących oraz zdolność do akumulacji. Przeciętny poziom dochodów przypadających do dyspozycji badanego gospodarstwa domowego zawierał się w przedziale 2597-3346 zł. Analiza rozkładu miesięcznych dochodów netto wykazała, że najniższe dochody, określone w ramach tego badania kwotą do 1200 zł netto, uzyskiwało niecałe 6% badanych, z czego 30% zamieszkiwało powiat prudnicki. Były to głównie gospodarstwa osób utrzymujących się ze źródeł niezarobkowych (świadczenia społeczne), a także uzyskujących dochody z pracy najemnej. Najwięcej gospodarstw, 31%, osiągało miesięczny dochód netto o wartości 2250-3200 zł, którego źródłem dla 71% badanych była praca

¹ Wąsko definiowane oszczędności to zasób pieniędzy ulokowany na rynku finansowym.

najemna. W kolejnych przedziałach dochodowych dominującym źródłem pozostawała praca najemna, zwiększał się jednak odsetek gospodarstw pracujących na własny rachunek. Najwyższy poziom dochodów, 4250 zł i więcej, wykazało 23% badanych, zamieszkujących w 22% powiat opolski; 30% z nich uzyskiwało go z pracy na własny rachunek. Strukturę gospodarstw domowych według poziomu i źródła dochodów ukazują rys. 1.

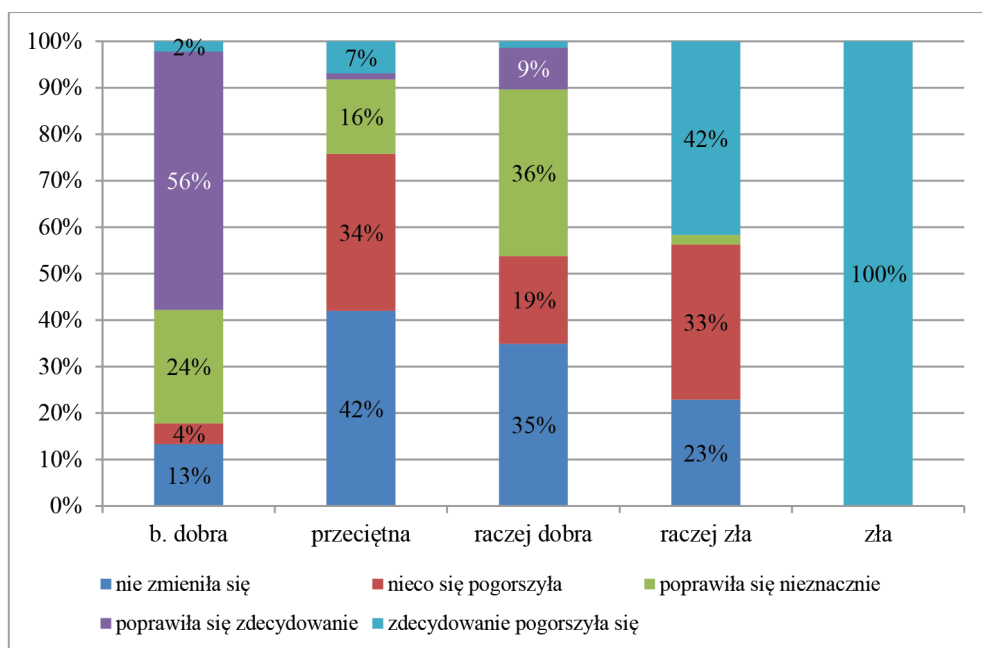
Rys. 1. Struktura gospodarstw domowych według wartości miesięcznego dochodu netto gospodarstwa domowego i jego źródeł

Źródło: opracowanie własne.

Jednym z codziennych zadań, przed którym stają wszystkie typy podmiotów gospodarujących, w tym również gospodarstwa domowe, jest zarządzanie płynnością. Zdolność do terminowego regulowania bieżących zobowiązań jest warunkiem stabilizacji sytuacji finansowej i przejścia w kolejne obszary zarządzania finansami gospodarstwa domowego (oszczędzania, inwestowania). Sposób gospodarowania środkami finansowymi wskazuje, że większość badanych gospodarstw, przy zróżnicowanym modelu zarządzania, posiada płynność finansową. Zdolność do bieżącego zaspokojenia wszelkich potrzeb wykazuje 14% gospodarstw. Oszczędnie gospodaruje 35% badanych, co pozwala im zaspokoić zarówno bieżące potrzeby, jak i gromadzić oszczędności. W związku z koniecznością zebrania środków na poważniejsze wydatki, 26% respondentów zmuszone jest bardzo oszczędnie gospodarować zasobami.

bami finansowymi. Środki finansowe znajdujące się w dyspozycji 18% gospodarstw wystarczają do finansowania jedynie bieżących potrzeb, a 7% pomiędzy zmuszone jest sięgać po dług lub oszczędności w celu zapewnienia bieżącej wypłacalności.

Możliwości finansowe gospodarstw domowych różnicują wydatki konsumpcyjne, stąd też charakterystyce poddano obciążenia budżetów domowych wydatkami. Niezależnie od poziomu dochodów oraz sposobu gospodarowania nimi, w strukturze wydatków największy udział zajmowały te na zaspokojenie potrzeb żywnościowych. Znaczącym obciążeniem dla gospodarstw domowych były także opłaty związane z użytkowaniem mieszkania i nośnikami energii oraz wydatki edukacyjne. Pewna zmiana priorytetów widoczna jest jednak w gospodarstwach o przeciętnych dochodach, gdzie powszechność wydatków na transport i łączność była większa niż tych edukacyjnych. Należy zauważyć, że wzór konsumpcji uległ zmianie również w grupie gospodarstw, które deklarowały pełną wystarczalność finansową – na drugim miejscu uplasowały się wydatki na usługi rekreacyjne i kulturalne. W badanych gospodarstwach uzyskiwane dochody przeznaczane są na bieżące wydatki, związane z zaspokajaniem potrzeb priorytetowych, a tylko w niewielkim stopniu z potrzebami wyższego rzędu, których zaspokojenie determinuje fundusz swobodnej decyzji².

Rys. 2. Subiektywna ocena zmiany sytuacji materialnej gospodarstwa domowego

Źródło: opracowanie własne.

² Część dochodów rozporządzalnych, która pozostaje po zakupieniu podstawowych, koniecznych do życia dóbr konsumpcyjnych.

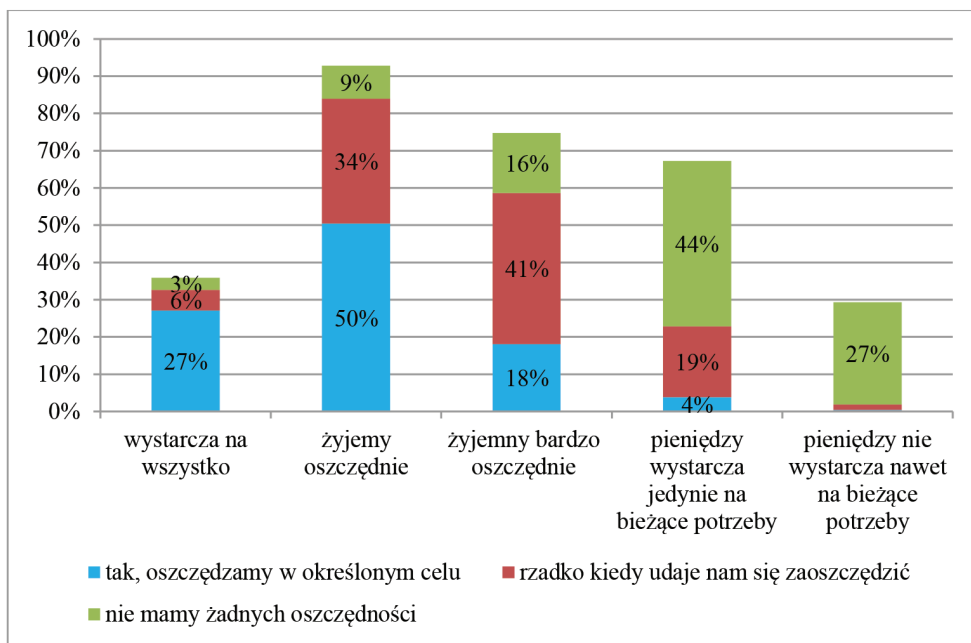
Zachowania finansowe determinuje również subiektywna ocena własnej sytuacji materialnej i poczucie stabilizacji finansowej. Opinie respondentów w tym zakresie prezentuje rys. 2. Odsetek gospodarstw oceniających swoją sytuację jako raczej złą lub złą był stosunkowo niewielki. Największa część respondentów oceniła swoją sytuację jako przeciętną (42%). Za raczej dobrą uznało ją 38%, a za raczej złą i złą odpowiednio 9% i 4% badanych gospodarstw. Ocenę o złej sytuacji formułowały głównie osoby z wykształceniem zasadniczym zawodowym, uzyskujące dochody z przedziału 1200-2200 zł. Jedynie 8% uznało, że ich sytuacja materialna jest bardzo dobra.

W grupie osób najlepiej i dobrze oceniających swoją sytuację dominują te z wykształceniem wyższym oraz uzyskujące dochody na poziomie 2250-4250 zł i więcej. Wyniki badań wskazują ponadto, że w ocenie 34% badanych ich sytuacja na przestrzeni ostatnich trzech lat nie zmieniła się. Nieznaczną poprawę sytuacji materialnej odnotowało 22% gospodarstw, a w przypadku 8% badanych poprawa ta była zdecydowana. Z kolei nieznaczne pogorszenie sytuacji materialnej identyfikuje 24% badanych, a dla 11% miało ono zdecydowany charakter. Negatywna ocena zmian, formułowana przez 55% badanych, najczęściej następowała wśród gospodarstw domowych utrzymujących się z pracy najemnej i 22% tych zasilanych ze źródeł niezarobkowych (świadczeń społecznych); zamieszkujących w powiatach: oleskim i opolskim (odpowiednio 12% i 13%), namysłowskim, nyskim (po 11%). Pozytywną ocenę kierunku zmian sytuacji materialnej wskazywało 63% gospodarstw domowych, uzyskujących dochody głównie z pracy najemnej, ale także 27% z pracy na własny rachunek, zamieszkujących w 60% miasto, w powiatach: głubczyckim i kędzierzyńsko-kozielskim (odpowiednio 16% i 14%).

3. Postawa wobec oszczędzania w zachowaniach finansowych gospodarstw domowych

Z oceny sytuacji materialnej i modelu gospodarowania środkami finansowymi wyłania się skłonność do gromadzenia oszczędności, której specyfikę oddaje rys. 3. W sposób celowy gromadzenie oszczędności deklaruje 42% badanych, a 36% przyznaje, że rzadko udaje się im tego dokonać. Największy odsetek gospodarstw oszczędzających świadomie i celowo stanowiły te, które żyją oszczędnie, i te, którym wystarcza na wszystko, oceniające swoją sytuację materialną jako raczej dobrą i przeciętną. Zwraca uwagę, że gospodarstwa, które swoją sytuację materialną uznają za bardzo dobrą, stanowiły tylko 17% oszczędzających regularnie. Zdolność do systematycznego gromadzenia oszczędności w największym stopniu cechuje gospodarstwa domowe generujące dochody na najwyższym oraz średnim poziomie.

W strukturze gospodarstw, które deklarują posiadanie oszczędności, większe możliwości oszczędzania mają osoby o wyższym i średnim wykształceniu. Wykształcenie wyższe deklaruowało 56%, a średnie 32% osób regularnie i celowo oszczędzających. Zdecydowanie najrzadziej deklarują posiadanie oszczędności gospodarstwa utrzymujące się ze świadczeń społecznych i z dochodów pochodzących

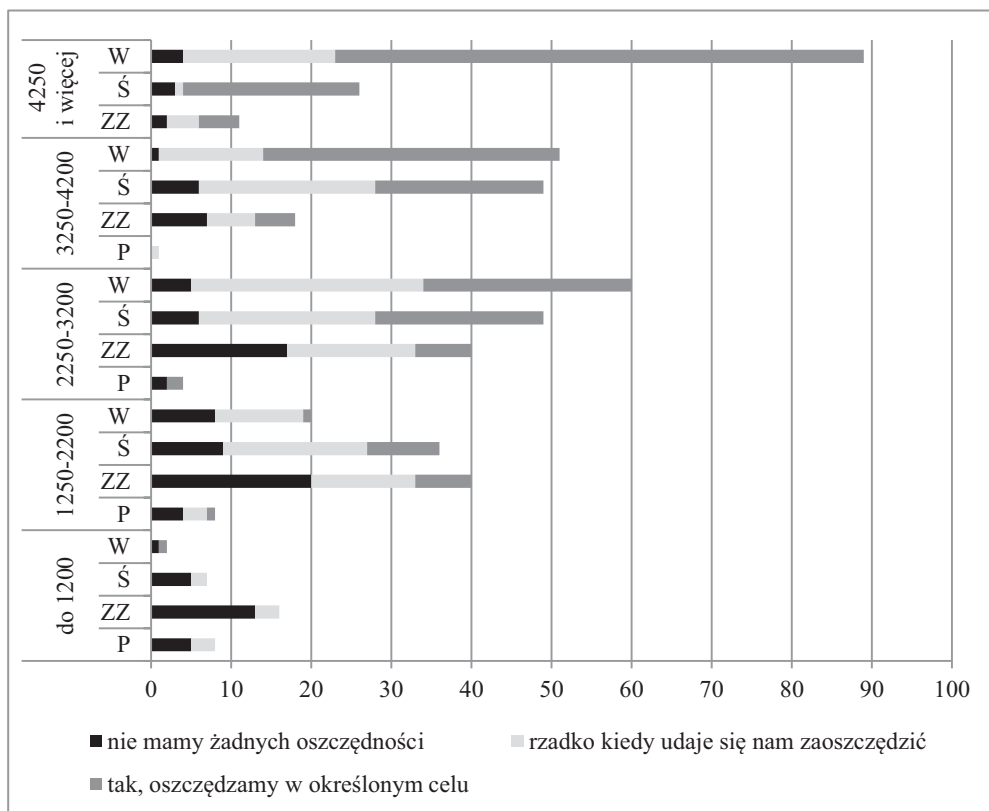
Rys. 3. Subiektywna ocena skłonności do oszczędzania

Źródło: opracowanie własne.

z indywidualnego gospodarstwa rolnego, stanowiąc odpowiednio 4% i 6%³. Oszczędzają głównie mieszkańcy miast, natomiast wiejskie gospodarstwa domowe stanowią 35%, w tym najwięcej w gospodarstwach zamieszkujących powiaty: głubczycki, opolski, i krapkowicki. Postawy wobec oszczędzania przedstawia rys. 4.

Zdecydowany brak oszczędności w momencie przeprowadzania badania deklaroowało 22% gospodarstw; 44% z nich całość uzyskanych dochodów przeznaczają na bieżące potrzeby, a w 27% pieniędzy nie wystarcza na sfinansowanie nawet tych potrzeb. Jest to grupa gospodarstw oceniających swoją sytuację materialną jako przeciętną, raczej złą i złą, zamieszkująca powiaty: namysłowski, nyski i oleski. Wśród gospodarstw tego rodzaju 52% mieści się na obszarach wiejskich. Do grona gospodarstw nieposiadających żadnych oszczędności należą w 19% te, które osiągają najniższe dochody, a w 33% uzyskujące dochody z przedziału 1250-2200 zł. W grupie gospodarstw, które nie oszczędzają, w 48% głowa rodziny posiada wykształcenie zasadnicze zawodowe, a w 28% wykształcenie średnie. W grupie uboższych gospodarstw wynik ten jest przede wszystkim skutkiem braku środków. W 27% go-

³ W 2011 r. posiadanie oszczędności najrzadziej deklarowały gospodarstwa utrzymujące się z niezarobkowych źródeł (prawie 82%) oraz gospodarstwa rencistów (ponad 81%); zob. [*Diagnoza Społeczna 2011...*].

Rys. 4. Postawa wobec oszczędzania w zależności od poziomu wykształcenia i wartości miesięcznego dochodu netto gospodarstwa domowego

Źródło: opracowanie własne.

spodarstw nieoszczędzających pieniędzy nie wystarcza nawet na bieżące potrzeby, a w 44% środków wystarcza jedynie na bieżące potrzeby. Z drugiej strony, poziom wykształcenia w tej grupie sugerować może także trudności w zarządzaniu finansami gospodarstwa domowego. Warto także zauważyć, że wśród nieoszczędzających znajdują się gospodarstwa zamożniejsze i lepiej wykształcone, co może świadczyć o dominacji zachowań konsumpcyjnych.

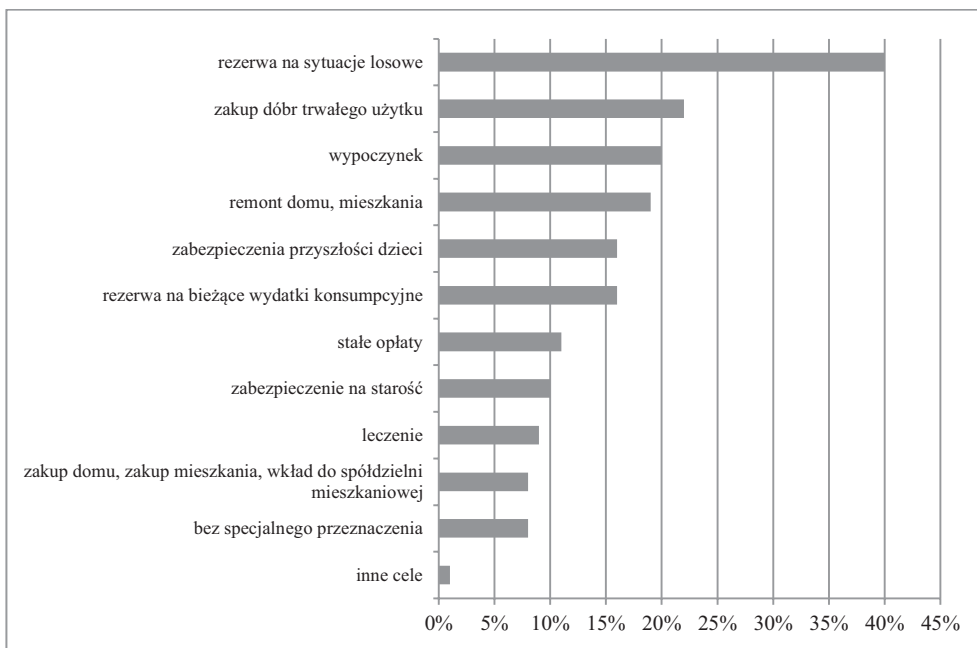
4. Hierarchia celów i motywów oszczędzania

Mimo że preferencje konsumentów w zakresie proporcji podziału dochodów pomiędzy konsumpcję i akumulację są zróżnicowane, poziom gromadzonych oszczędności warunkuje stabilizację ekonomiczną gospodarstw domowych. Stąd potrzeba oszczędzania pojawia się w związku z [Zalega 2012, s. 104]:

- przewidywaniem wystąpienia pewnych potrzeb w przyszłości i koniecznością ich zaspokojenia (motyw przezorności),
- poczuciem niezależności i urzeczywistnienia swoich marzeń (motyw niezależności),
- przewidywaniem zmiany cen instrumentów finansowych i przewidywaniem przyszłych zysków (motyw portfelowy),
- gromadzeniem środków finansowych na prowadzenie działalności gospodarczej (motyw przedsiębiorczości),
- potrzebą pozostawienia po sobie spadku, w postaci dóbr trwałego użytku gotówki, papierów wartościowych (motyw dziedziczności/przekazania spadku).

Rola akumulowanych zasobów finansowych sprowadza się także do tego, że są one źródłem korzyści, do których zaliczyć można przede wszystkim zachowanie płynności finansowej oraz racjonalizowanie gospodarowania posiadanymi zasobami, co zasadniczo umacnia poczucie bezpieczeństwa gospodarstwa domowego i niezależności od skutków finansowych życiowych zdarzeń losowych, a także sprzyja podnoszeniu poziomu i standardu życia członków gospodarstwa domowego w przyszłości. Dopasowanie terminów i wielkości przepływów pieniężnych w gospodarstwie, tak aby sprostać zadaniu bieżącego regulowania zobowiązań, na pozór nie ma ścisłego związku z procesem oszczędzania, jednak towarzyszy mu ograniczanie przesadnej konsumpcji bieżącej i gromadzenie oszczędności resztowych. Pomimo że mają one często charakter nieświadomy, są pochodną aktywnego modelu zarządzania domowymi finansami. Bez zrównoważenia przepływów na tym poziomie nie jest możliwe skuteczne osiągnięcie wyższych poziomów oszczędzania. A zatem wygospodarowanie nawet niewielkich nadwyżek w budżecie domowym jest warunkiem wstępnym do rozpoczęcia faktycznego procesu oszczędzania. Skłonność do gromadzenia nadwyżek finansowych w dłuższych okresach stanowi zatem punkt wyjścia do generowania oszczędności buforowych. Stanowią one pierwszy, zasadniczy typ oszczędności tworzonych przez gospodarstwo domowe. Zgromadzenie nawet niewielkiej rezerwy na wypadek nieprzewidzianych zdarzeń zabezpiecza przed naruszeniem dyscypliny budżetu domowego czy koniecznością sięgania po dług. Gospodarstwo domowe posiadające oszczędności buforowe wkracza w obszar, w którym dysponowanie nadwyżkami cechuje się większą dowolnością i umożliwia gromadzenie oszczędności celowych. Pozwalają one na ograniczanie strat z tytułu przechowywania wolnych środków finansowych w formie rezerw transakcyjnych i ochronę wartości pieniądza przed inflacją, dając możliwość finansowania większych wydatków konsumpcyjnych w przyszłości. Oszczędzanie to przyjmuje zróżnicowane formy, w zależności od charakteru przyszłych potrzeb, fazy cyklu życia, horyzontu czasowego oszczędzającego, skłonności do ryzyka. Pobudki skłaniające gospodarstwa domowe Opolszczyzny do powstrzymywania się od bieżącego wydatkowania całości dochodu ukazuje rys. 5.

Niezależnie od charakteru oszczędzania i faktu posiadania oszczędności w momencie przeprowadzania badania, respondenci najczęściej gromadzą oszczędności

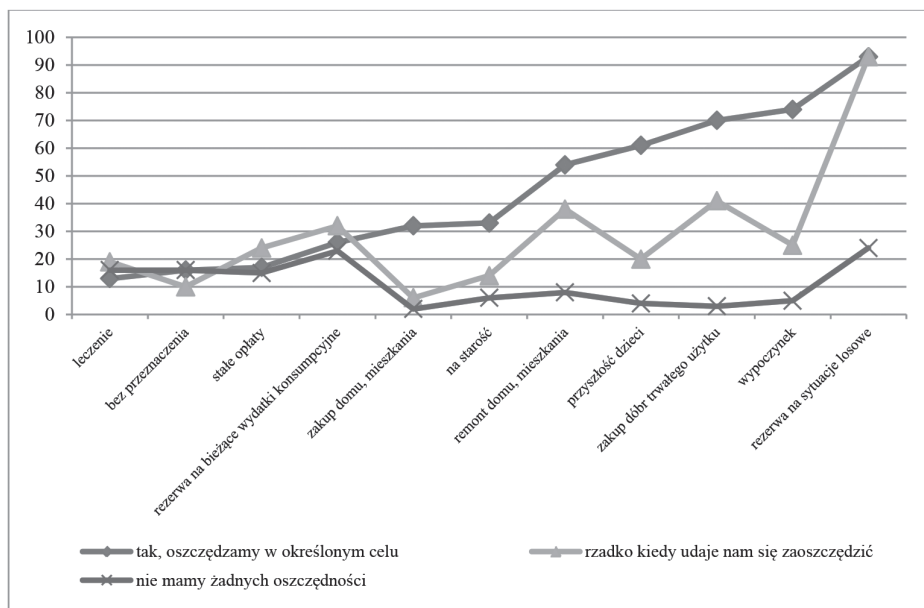
Rys. 5. Cele gromadzenia oszczędności przez gospodarstwa domowe (respondenci mogli zaznaczać więcej niż jeden cel, więc ogólna wartość procentowa po zsumowaniu przekracza 100%)

Źródło: opracowanie własne.

jako rezerwę na sytuacje losowe, zakup dóbr trwałego użytku oraz wypoczynek⁴. Podstawowy cel oszczędzania nie ulega zmianie, niezależnie od poziomu dochodu czy wykształcenia głowy rodziny. Analizując jednak systematyczność oszczędzania, dostrzegamy różnice w preferencji kolejnych celów gromadzenia oszczędności, co prezentuje rys. 6.

Aktywnie zarządzające finansami gospodarstwa domowe gromadzą dobrowolne oszczędności celowe głównie z myślą o potrzebach średnio- i długookresowych, do których należą: wypoczynek, zakup dóbr trwałego użytku, przyszłość dzieci. Zdecydowanie rzadziej wskazywały cele związane z rezerwą płynności. Wśród gospodarstw oszczędzających rzadko kolejne cele dotyczą tworzenia i utrzymania infrastruktury gospodarstwa domowego oraz rezerw transakcyjnych. Natomiast osoby pozbawione oszczędności, wskazując potencjalne cele, zdecydowanie preferują te dotyczące regulowania bieżących zobowiązań i zaspokajania codziennych potrzeb gospodarstwa domowego.

⁴ W 2011 gospodarstwa domowe, które deklarowały posiadanie oszczędności, najczęściej gromadziły je jako rezerwę na sytuacje losowe (ponad 60%), zabezpieczenie na starość (ponad 35%) oraz rezerwę na bieżące wydatki konsumpcyjne (ponad 33%); zob. [Diagnoza Społeczna 2011...].

Rys. 6. Preferencja celów oszczędzania według modelu zarządzania finansami gospodarstwa domowego
Źródło: opracowanie własne.

Rys. 7. Hierarchia celów i motywów oszczędzania według priorytetów
(najczęściej wskazywane – u podstawy)

Źródło: opracowanie własne.

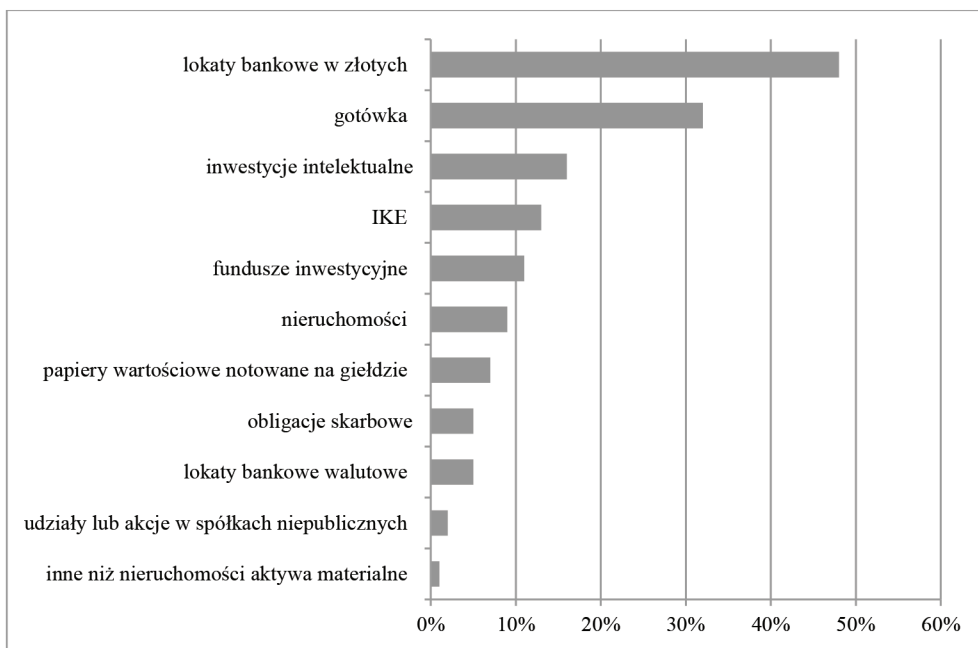
Jeśli połączymy preferowane cele oszczędzania w szersze kategorie, otrzymamy zhierarchizowany układ wzajemnie z sobą sprzężonych motywów oszczędzania (zob. rys. 7). Przedstawiona piramida systematyzuje motyw oszczędzania pod względem priorytetów; układ motywów w piramidzie różni się od teoretycznego ujęcia [*Psychologia ekonomiczna* 2004, s. 554]. W obrębie zidentyfikowanych motywów dominuje motyw celowości – oszczędności posiadają określone przeznaczenie i są dobrowolne. Przewaga tego motywu jest znacząca i charakterystyczna zwłaszcza dla gospodarstw oszczędzających świadomie i systematycznie, uzyskujących dochody ponad 2250 zł, w których głowa rodziny ma wykształcenie średnie i wyższe.

W gronie gospodarstw, które rzadko gromadzą oszczędności, motyw celowości i przemożności mają podobne znaczenie. Gospodarstwa nieoszczędzające, uzyskujące dochody do 2200 zł oraz których głowa rodziny posiada wykształcenie podstawowe i zasadnicze, wskazują głównie motyw transakcyjny. Warto zauważyć, że wśród celów i motywów skłaniających gospodarstwa domowe Opolszczyzny do oszczędzania nie pojawiły się te o charakterze spekulacyjnym, związane z zarządzaniem majątkiem, zwiększeniem obecnego stanu posiadania przez pomnażanie wartości akumulowanych środków finansowych.

5. Formy gromadzenia oszczędności

Ujawnione cele i motyw oszczędzania wpływają istotnie nie tylko na kierunek, ale także na formy akumulacji wolnych środków finansowych. Instrumenty oszczędzania powinny charakteryzować się płynnością odpowiadającą celom oszczędzania oraz sprzyjać efektywności tego gospodarowania. Oprócz instrumentów rynku pieniężnego i kapitałowego, różniących się od siebie czasem trwania, stopą zwrotu czy ryzykiem, menedżer gospodarstwa domowego ma do wyboru wiele innych, alternatywnych form zaangażowania nadwyżkowych środków finansowych (np. aktywa niefinansowe: złoto, platyna, dzieła sztuki, grunty, nieruchomości, przedmioty codziennego użytku, wartości niematerialne i prawne). Zestawienie preferowanych form oszczędzania przedstawia rys. 8.

Powszechną formą oszczędzania, wskazywaną przez 48% gospodarstw domowych, są lokaty bankowe w złotych. Na drugim miejscu plasuje się gotówka, którą gromadzi 32% gospodarstw. Dominujące formy oszczędzania traktowane są zatem jako instrumenty przechowywania funduszy nadwyżkowych, które służyć będą w przyszłości finansowaniu potrzeb materialnych i/lub będą miały charakter oszczędności buforowych. Gromadzenie gotówki jest typowe dla gospodarstw uzyskujących dochody o wartości do 2200 zł oraz tych z wykształceniem zasadniczym zawodowym. W miarę wzrostu zamożności tendencja do gromadzenia nadwyżek finansowych w gotówce zanika, przechodząc w lokaty bankowe. Rośnie także skłonność gospodarstw domowych do korzystania z bardziej efektywnych form akumulacji. A zatem aktywność przenosi się z obszaru instrumentów oszczędzania w obszar

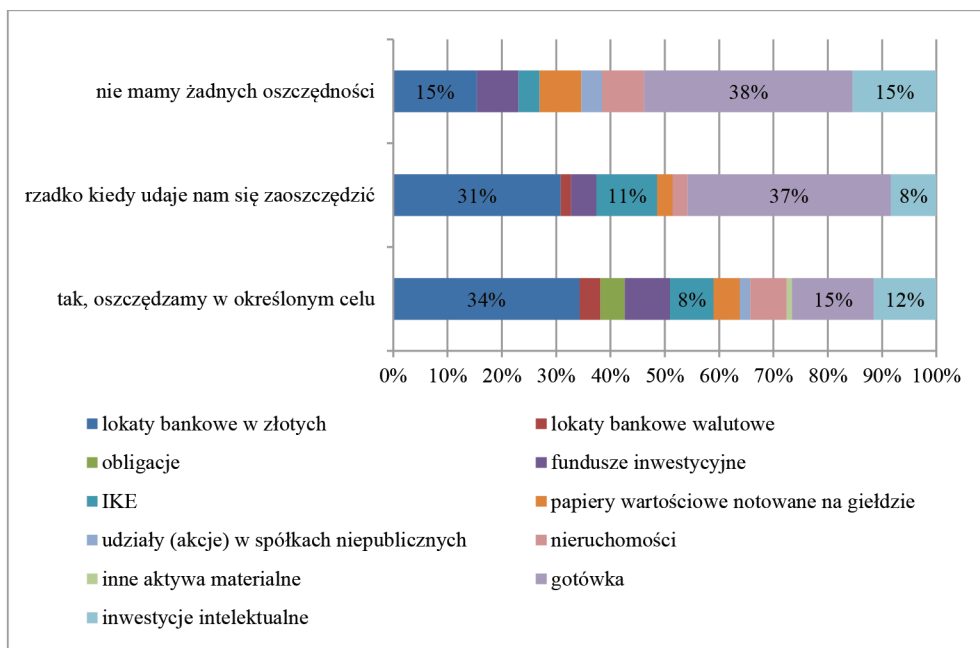
Rys. 8. Formy oszczędzania gospodarstw domowych (respondenci mogli zaznaczać więcej niż jedną formę, więc wartość procentowa po zsumowaniu przekracza 100%)

Źródło: opracowanie własne.

instrumentów inwestowania. Jednak wszystkie aktywne (ofensywne) składniki oszczędności są przez gospodarstwa domowe rzadko wybierane.

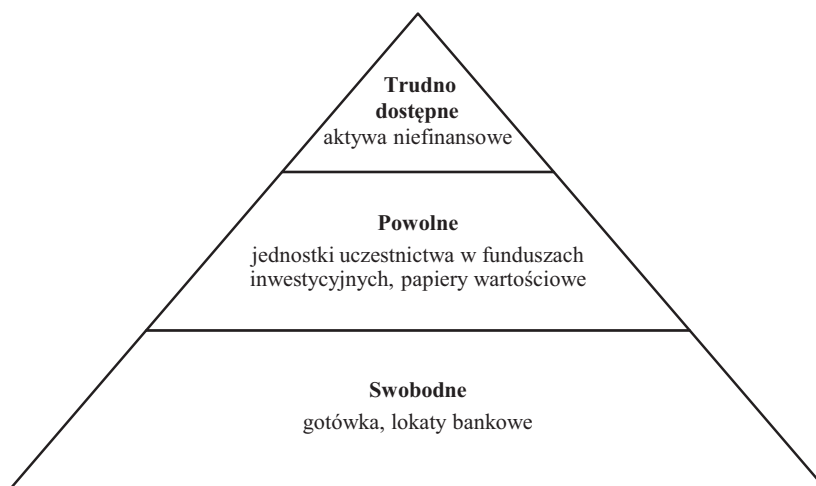
Uwzględniając model zarządzania finansami i systematyczność oszczędzania, dostrzeżemy różnice w preferencji form gromadzenia oszczędności, co ukazano na rys. 9.

Gospodarstwa, w których oszczędności gromadzone są celowo i systematycznie, w 34% skłaniają się ku bezpiecznym lokatom bankowym i tylko w 15% gromadzą zapas gotówki. W gronie gospodarstw oszczędzających 13% deklaruje odkładanie środków na IKE, a 11% nabywa jednostki uczestnictwa w funduszach inwestycyjnych. Jest to grupa relatywnie lepiej sytuowana, legitymująca się wykształceniem średnim i wyższym, a zatem dysponująca zasobami, które mogą zneutralizować ewentualną stratę wynikającą z podejmowanego ryzyka. Preferencje te ulegają rekonfiguracji wraz z przejściem w obszar reaktywnych zachowań finansowych. Wśród gospodarstw nieoszczędzających potencjalnie najbardziej preferowane są oszczędności gotówkowe, lokaty bankowe. Podczas analizy struktury rozdysponowania oszczędności zwraca uwagę częstsza, niż w przypadku niektórych instrumentów finansowych, skłonność do pomnażania środków poprzez rozwój intelektualny członków gospodarstwa domowego (proces wychowania, edukacji i podnoszenia

Rys. 9. Preferencja form oszczędzania według modelu zarządzania finansami gospodarstwa domowego

Źródło: opracowanie własne.

Rys. 10. Hierarchia form oszczędzania według stopnia płynności (największy stopień płynności – u podstawy)

Źródło: opracowanie własne.

kwalifikacji). Znaczenie tej formy oszczędzania jest szczególnie wyraźne zarówno wśród gospodarstw domowych nieoszczędzających, jak i tych aktywnych. Założyć można, że skłonność tę uzasadnia w obu grupach cel takiego działania – kreowanie warunków do generowania i pomnażania korzyści (dochodów) w przyszłości. Jeśli pogrupujemy zidentyfikowane instrumenty oszczędzania według stopnia płynności, wyłoni się, zaprezentowana na rys. 10, hierarchia form oszczędzania, charakterystyczna dla badanych gospodarstw domowych Opolszczyzny.

Szczególnie pożądane są formy oszczędzania umożliwiające niezwłoczne dysponowanie środkami oraz te, które pozwalają na natychmiastowe uwolnienie środków. Rodzą one wprawdzie straty związane z utraconymi korzyściami, ale pozwalają na swobodne reagowanie w sytuacji wzmożonego zapotrzebowania na środki finansowe, gdy w budżecie domowym pojawiają się niedobory. Kolejny poziom form oszczędzania tworzą te, których upłynnienie wymaga upływu krótkiego, kilkudniowego okresu. Jednostki uczestnictwa funduszy inwestycyjnych oraz papiery wartościowe nabywane na rynku kapitałowym, charakteryzujące się wyższą efektywnością, obarczone są jednak wyższym ryzykiem. Uwolnienie zakumulowanych w nich środków finansowych powinno odbywać się zatem w sposób planowy, a nie impulsywny. Najrzadziej wykorzystywane formy oszczędzania umiejscowione zostały na szczycie piramidy. Tworzą je głównie niefinansowe instrumenty oszczędzania. W ich przypadku w największym stopniu możliwe jest pomnożenie zakumulowanych środków, ale ich uwolnienie (bez narażania na spadek zyskowności) następuje w długim okresie.

6. Zakończenie

Zachowania finansowe gospodarstw domowych Opolszczyzny w sferze oszczędzania poddają się typowym determinantom. W dużym stopniu mają charakter wymuszony, najczęściej poziomem dochodów, wykształceniem i preferencją płynności gromadzonych nadwyżek. Jednak różnice w sposobie akumulowania zasobów występują ze względu na praktykowany model zarządzania finansami gospodarstwa domowego. Przeprowadzona analiza i ukazana hierarchia preferowanych celów oraz form oszczędzania dowodzą, że gospodarstwa domowe praktykujące aktywny model zarządzania finansami wykazują dbałość o bieżące bezpieczeństwo finansowe. Pozwala im to na generowanie oszczędności zarówno celowych, jak i buforowych. Potrzeba gromadzenia oszczędności transakcyjnych traci w ich przypadku dominujący charakter, gdyż ryzyko utraty płynności finansowej, dzięki posiadanym oszczędnościom, staje się mniejsze. W gronie gospodarstw, które rzadko gromadzą oszczędności, motywy celowości i przezorności mają podobne znaczenie. Odwrotne preferencje występują w tych gospodarstwach, w których – czy to z powodu niewystarczających środków, czy z braku poczucia takiej potrzeby – oszczędności nie są gromadzone. Z uwagi na niebezpieczeństwo wystąpienia braku środków finansowych niezbędnych do finansowania bieżących wydatków, cele gromadzenia

oszczędności oscylują głównie w ramach motywu transakcyjnego. Z kolei preferowane przez gospodarstwa formy oszczędzania świadczą o tym, że szczególnie pożądane są te, które umożliwiają szybki dostęp do zakumulowanych środków i to niezależnie od reprezentowanego modelu zarządzania. Z porównania cech zaprezentowanych w piramidach wynika, że preferencja płynności może być silniejsza od efektywności gospodarowania. W efekcie średnio- i długoterminowe cele oszczędzania podlegają finansowaniu krótkoterminowymi oszczędnościami. A zatem dbałość o bezpieczeństwo finansowe wyklucza instrumenty ryzykowne i jest przedkładana nad chęć pomnożenia zakumulowanych środków. Preferowane przez gospodarstwa formy oszczędzania można zatem uznać za typowe, zwłaszcza w sytuacji, gdy dochody są nieregularne, a ich wysokość trudno przewidzieć.

Literatura

- Antonides G., van Raaij F.W., *Zachowania konsumenta. Podręcznik akademicki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003.
- Bywalec Cz., *Ekonomika i finanse gospodarstw domowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.
- Diagnoza Społeczna 2011. Warunki i jakość życia Polaków*, red. J. Czapiński, T. Panek, www.diagnoza.com.
- Finanse osobiste. Zachowania – Produkty – Strategie*, red. E. Bogacka-Kisiel, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012.
- Oszczędzanie i inwestowanie w teorii i praktyce*, red. J. Harasim, PTE, Katowice 2010.
- Psychologia ekonomiczna*, red. T. Tyszka, GWP, Gdańsk 2004.
- Zalega T., *Konsumpcja. Determinanty – Teorie – Modele*, PWE, Warszawa 2012.

HIERARCHY OF MOTIVES AND FORMS OF SAVING AMONG HOUSEHOLDS IN OPOLE VOIVODESHIP

Summary: In this paper, on the base of research results, there is shown the specificity and the hierarchy of objectives as well as common forms of savings for households in Opole Voivodeship. This analysis was done on the assumption that households represented by the model affect the financial management of the differences in saving preferences.

Keywords: household, themes, forms of saving.